

۲۹۲۱۱ -
دانشگاه تهران

دانشکده علوم اجتماعی

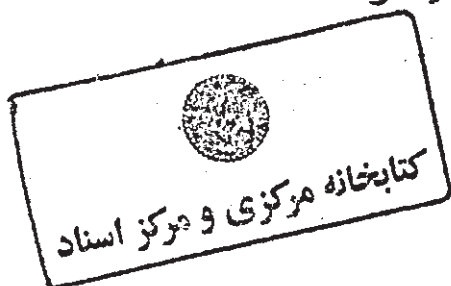
عنوان:

بررسی وضعیت دینداری کاربران ایرانی اینترنت

نگارش: مهدی مهدوی

استاد راهنما: دکتر سعید رضا عاملی

استاد مشاور: دکتر سعید معید فر

رساله پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در

پژوهشگری علوم اجتماعی

شهریور ۱۳۸۳

چکیده

از دهه ۶۰ میلادی به این سو سنجش دینداری با عناوین مختلفی مورد توجه جامعه شناسان و روان شناسان دین قرار گرفته است. ابتدا مفهومی سه بعدی از آن ترسیم شد سپس در اثر تحقیقات مداوم تجربی و میدانی ابعاد ۵ گانه گلاک و استارک مورد توجه جامعه شناسان قرار گرفت در طول دو دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ هیچ موضوعی به اندازه تعیین مشخصات مفهومی دینداری مورد توجه قرار نگرفته است. در پرتو مطالعات متعدد اکنون پژوهشگران غربی به موضعی نسبتاً مشترک رسیده اند در ایران هم که مطالعات تجربی دین اخیراً رونق گرفته است بیشتر از همان طبقه بندی گلاک و استارک استفاده می کنند. در این تحقیق با افزودن یک بعد (محرمت دینی) به الگوی گلاک و استارک سعی شده است سنجش کامل تری از دینداری صورت گیرد؛ اما برای تهیه و طراحی یک پرسشنامه جامع و چند بعدی از دینداری هنوز در ابتدای راه هستیم از جمله اهداف این تحقیق برداشتن گام های اولیه در این راه است. با پرسشنامه تهیه شده این تحقیق پیمایشی در بین ۴۰۸ کاربر اینترنتی صورت گرفته است تا ملاحظه شود در فضای جدید و ناشناخته اینترنت وضعیت دینداری کاربران ایرانی چگونه است

واژگان کلیدی: دین، دینداری، سنجه های دینداری، سنجش تک بعدی دینداری، سنجش چند بعدی دینداری، کاربران اینترنت

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۰	فصل اول: کلیات
۱۰	مقدمه:
۱۱	طرح مساله:
۱۱	ضرورت و اهمیت مساله:
۱۲	هدف از بررسی:
۱۳	فصل دوم: ادبیات تحقیق و رویکردهای نظری
۱۳	۱- دین و دینداری در مقام مطالعه
۱۳	۲- رهیافت‌های اصلی در جامعه‌شناسی دین
۱۴	۳- گونه‌شناسی پایان‌نامه‌های دانشگاهی
۱۴	۴- سطوح نظری
۱۵	۵- هویت دینی
۱۶	۶- قدرت دین و فضای مذهبی
۱۹	۷- رویکرد این تحقیق
۱۹	۸- سنجش دینداری
۱۹	۸-۱- مروری بر تحقیقات تجربی دین در ایران
۱۹	۸-۱-۱- فعالیت‌های مستحب مذهبی
۲۶	۸-۱-۲- بررسی زمینه‌های احیا امر به معروف و نهی از منکر
۳۰	۸-۱-۳- گرایش دینی دانشجویان
۳۲	۸-۱-۴- جامعه‌پذیری دینی جوانان
۳۴	۸-۱-۵- دینداری ترکیبی
۳۷	۸-۱-۶- دینداری و تعلق سیاسی
۴۰	۸-۱-۷- دین سکولار و دین بنیادگرا
۴۴	۸-۱-۸- نمادهای دینداری و دختران دانشجو:

۴۷	۸-۲- رویکردهای نظری در عملیاتی کردن دینداری
۵۴	۸-۲-۱- رویکردهای تک بعدی به منجش دینداری
۵۴	۸-۲-۱-۱- مقیاسهای اعتقادات و اعمال مذهبی
۵۵	۸-۲-۱-۲- مقیاسهای گرایشهای مذهبی
۵۵	۸-۲-۱-۳- مقیاسهای جهت گیری مذهبی
۵۶	۸-۲-۱-۴- مقیاسهای رشد دینی
۵۷	۸-۲-۱-۵- مقیاسهای تعهد دینی و نقش دین (در زندگی)
۵۷	۸-۲-۱-۶- مقیاسهای تجربه دینی
۵۸	۸-۲-۱-۷- مقیاسهای ارزشهای اخلاقی/دینی یا خصوصیات فردی
۵۸	۸-۲-۱-۸- مقیاسهای مواجهه با مسائل و مشکلات از طریق دین
۵۹	۸-۱-۲-۹- مقیاسهای معنویت و عرفان
۵۹	۸-۲-۱-۱۰- مقیاسهای مفهوم خدا
۶۰	۸-۲-۱-۱۱- مقیاسهای بنیادگرایی مذهبی
۶۱	۸-۲-۱-۱۲- مقیاسهای نگرش به مرگ و زندگی پس از آن
۶۱	۸-۲-۱-۱۳- مقیاسهای مداخله الهی و انتساب دینی
۶۲	۸-۲-۱-۱۴- مقیاسهای غفران و بخشودگی
۶۲	۸-۲-۱-۱۵- مقیاسهای دین نهادی
۶۳	۸-۲-۱-۱۶- مقیاسهای ساختارهای مرتبط با دین
۶۴	۸-۲-۲- رویکردهای چندبعدی منجش دینداری
۶۵	۸-۲-۲- مقیاس پنج بعدی دینداری (فالکنر و دی جانگ ۱۹۶۶)
۶۵	۸-۳- جمع بندی و بیان مدل تحقیق
۶۷	فصل سوم: روش شناسی تحقیق
۶۷	تکنیک های جمع آوری اطلاعات
۶۸	۳-۱- میزان پاسخگویی
۶۸	۳-۲- کسب نمونه معرف
۶۹	۳-۳- محدودیت در طرح پرسشنامه
۷۰	۳-۴- کیفیت پاسخ ها
۷۰	۳-۵- اجرای پرسشنامه

- ۷۳ _____ ۳-۶ سابقه اینترنت
- ۷۳ _____ ۳-۷ آیا اینترنت ابزار تحقیقی کارآمدی است؟
- ۷۵ _____ ۳-۸ روش شناسی نمونه‌گیری اینترنتی
- ۷۵ _____ ۳-۸-۱ نمونه‌گیری داوطلبانه
- ۷۶ _____ ۳-۸-۲ پتانسیل دستیابی به نمونه‌های غیرداوطلبانه
- ۷۷ _____ ۳-۹ واحد تحلیل و سطح تحلیل و سطح مشاهده
- ۷۷ _____ ۳-۱۰ نمایی از جامعه آماری
- ۷۷ _____ ۳-۱۱ حجم نمونه
- ۷۷ _____ ۳-۱۲ شیوه نمونه‌گیری
- ۷۸ _____ ۳-۱۳ تعاریف نظری متغیرها
- ۷۸ _____ ۳-۱۳-۱ اعتقادات
- ۷۸ _____ ۳-۱۳-۲ مناسک و عبادات
- ۷۸ _____ ۳-۱۳-۳ تجربه دینی
- ۷۸ _____ ۳-۱۳-۴ محرمات
- ۷۸ _____ ۳-۱۳-۵ دانش دینی
- ۷۸ _____ ۳-۱۳-۶ پیامد دینی
- ۷۸ _____ ۳-۱۴ نحوه سنجش متغیرهای تحقیقی
- ۷۸ _____ ۳-۱۴-۱ متغیر اعتقادات
- ۷۹ _____ ۳-۱۴-۲ متغیر مناسکی و عبادی
- ۷۹ _____ ۳-۱۴-۳ متغیر تجربه دینی
- ۷۹ _____ ۳-۱۴-۴ متغیر محرمات دینی
- ۸۰ _____ ۳-۱۴-۵ متغیر پیامدی
- ۸۰ _____ ۳-۱۴-۶ متغیر دانش دینی
- ۸۱ _____ ۳-۱۵ پیمایش اینترنتی
- ۸۲ _____ ۳-۱۷ قابلیت اعتماد یا پایایی ابزار اندازه‌گیری

۸۴	فصل چهارم: تحلیل داده‌ها
۸۴	۴-۱- داده آمایی
۸۵	۴-۲- تحلیل یافته‌ها
۸۵	۴-۲-۱- بعد اعتقادی
۸۷	۴-۲-۲- بعد مناسکی و عبادی
۸۸	۴-۲-۳- بعد تجربه دینی
۸۹	۴-۲-۴- محرمات
۹۱	۴-۲-۵- بعد پیامدی
۹۲	۴-۲-۶- بعد دانش دینی
۹۵	۴-۲-۷- متغیرهای زمینه ای
۹۵	۴-۲-۷-۱- سن پاسخگویان
۹۵	۴-۲-۷-۲- جنس
۹۵	۴-۲-۷-۳- مذهب
۹۶	۴-۲-۷-۴- تحصیلات
۹۶	۴-۲-۷-۵- وضع تاهل
۹۶	۴-۲-۷-۶- تحصیلات پدر
۹۷	۴-۲-۷-۷- تحصیلات مادر
۹۷	۴-۲-۷-۸- وضع اشتغال
۹۷	۴-۲-۷-۹- محل سکونت
۹۷	۴-۲-۷-۱۰- محل تولد
۹۸	۴-۲-۷-۱۱- در آمد
۹۸	۴-۲-۷-۱۲- در آمد خانواده
۹۹	۴-۲-۸- مقیاس های دینداری
۹۹	۴-۲-۸-۱- مقیاس اعتقادی
۹۹	۴-۲-۸-۲- مقیاس دانش دینی
۱۰۰	۴-۲-۸-۳- مقیاس تجربه دینی
۱۰۰	۴-۲-۸-۴- مقیاس محرمات دینی
۱۰۱	۴-۲-۸-۵- مقیاس مناسکی و عبادی
۱۰۱	۴-۲-۸-۶- مقیاس پیامدی
۱۰۲	۴-۲-۹- بعد دانش دینی

۱۰۴	_____	۱۰-۲-۴- بعد محرّمات دینی
۱۰۴	_____	۱۱-۲-۴- بعد تجربه دینی
۱۰۵	_____	۱۲-۲-۴- بعد اعتقاد دینی
۱۰۶	_____	۱۳-۲-۴- بعد مناسکی و عبادی
۱۰۷	_____	۱۴-۲-۴- بعد پیامدی
۱۰۸	_____	۱۵-۲-۴- نمره کل دینداری:
۱۰۸	_____	۱۶-۲-۴- درآمد و نمره کل دینداری
۱۱۰	_____	نتیجه‌گیری:
۱۱۲	_____	پیشنهادات و سوالاتی برای مطالعات آینده:
۱۱۳	_____	منابع و ماخذ:
۱۱۵	_____	ضمیمه:
۱۱۵	_____	پرسشنامه

فهرست جداول

صفحه

عنوان

- جدول ۱-۲ رابطه سن و مدت زمان فعالیت مذهبی در ماه ۲۳
- جدول ۲-۲ رابطه جنسیت و مدت زمان فعالیت مذهبی در ماه ۲۳
- جدول ۳-۲ رابطه وضع تأهل و مدت زمان فعالیت مذهبی در ماه ۲۴
- جدول ۴-۲ درصد برگزاری انواع مراسم مذهبی در منزل ۲۴
- جدول ۵-۲ نمره ابعاد گرایش دینی دانشجویان دانشگاه تبریز ۳۰
- جدول ۶-۲ جنسیت و گرایش دینی دانشجویان تبریز ۳۱
- جدول ۷-۲ توزیع درصد نمره ابعاد دینداری دانشجویان دانشگاه تهران ۳۳
- جدول ۸-۲ آماره‌های توصیفی دینداری دانش‌آموزان تهرانی ۳۷
- جدول ۹-۲ توزیع درصد دینداری و تعلق سیاسی دانش‌آموزان تهرانی ۳۸
- جدول ۱۰-۲ رابطه دینداری و تعلق سیاسی دانش‌آموزان تهرانی ۳۸
- جدول ۱۱-۲ نمره مقیاس ارزش‌های مذهبی مادران و دختران تهرانی ۴۶
- جدول ۱۲-۲ ابعاد پای‌بندی دینی در الگوی هیمل فارب ۵۱
- جدول ۱۳-۲ مفاهیم کلی ابعاد دینداری از نظر کانتینگهام و پیچر ۵۲
- جدول ۱-۳ نقاط ضعف و قوت روش‌های پستی، حضوری، تلفنی و اینترنتی ۷۲
- جدول ۲-۳ نام، تعداد گویه و مقدار آلفای کرونباخ برای هر یک از ابعاد دینداری ۸۲
- جدول ۱-۴ توزیع درصد میزان موافقت و مخالفت با گویه‌های بعد اعتقادی ۸۶
- جدول ۲-۴ ترتیب گویه‌های بعد مناسکی و عبادی براساس درصد انجام آنها ۸۷

- جدول ۳-۴ توزیع درصد میزان موافقت و مخالفت با گویه‌های بعد مناسکی و عبادی..... ۸۸
- جدول ۴-۴ توزیع درصد میزان موافقت و مخالفت با گویه‌های بعد تجربه دینی..... ۸۹
- جدول ۴-۵ ترتیب گویه‌های بعد محرمات براساس مجموع درصد مخالف و کاملاً مخالف..... ۹۰
- جدول ۴-۶ توزیع درصد میزان موافقت و مخالفت با گویه‌های بعد محرمات..... ۹۱
- جدول ۴-۷ توزیع درصد میزان موافقت و مخالفت با گویه‌های بعد پیامدی..... ۹۲
- جدول ۴-۸ توزیع درصد پاسخها به سؤال نماز آیات..... ۹۳
- جدول ۴-۹ توزیع درصد پاسخها به سؤال نمازهای مستحب..... ۹۳
- جدول ۴-۱۰ توزیع درصد پاسخها به سؤال حد ترخص..... ۹۳
- جدول ۴-۱۱ توزیع درصد پاسخها به سؤال باطل‌کننده‌های روزه..... ۹۴
- جدول ۴-۱۲ توزیع درصد پاسخها به سؤال زکات..... ۹۴
- جدول ۴-۱۲ توزیع درصد پاسخها به سؤال زکات فطره..... ۹۴
- جدول ۴-۱۴ توزیع درصد پاسخها به سؤال فروع دین..... ۹۴
- جدول ۴-۱۵ توزیع درصد پاسخها به سؤال رکعت‌های نماز..... ۹۴
- جدول ۴-۱۶ توزیع درصد پاسخها به سؤال سوره‌های قرآن..... ۹۵
- جدول ۴-۱۷ جدول آماره‌های سن کاربران اینترنتی..... ۹۵
- جدول ۴-۱۸ توزیع درصد جنسیت کاربران اینترنتی..... ۹۵
- جدول ۴-۱۸ توزیع درصد مذهب کاربران اینترنتی..... ۹۵
- جدول ۴-۲۰ توزیع درصد تحصیلات کاربران اینترنتی..... ۹۶
- جدول ۴-۲۱ توزیع درصد وضعیت تأهل کاربران اینترنتی..... ۹۶
- جدول ۴-۲۲ توزیع درصد تحصیلات پدر کاربران اینترنتی..... ۹۶
- جدول ۴-۲۳ توزیع درصد تحصیلات مادر کاربران اینترنتی..... ۹۷
- جدول ۴-۲۴ توزیع درصد وضعیت اشتغال کاربران اینترنتی..... ۹۷
- جدول ۴-۲۵ توزیع درصد محل سکونت کاربران اینترنتی..... ۹۷

- جدول ۲۷-۴ توزیع درصد درآمد کاربران اینترنتی ۹۸
- جدول ۲۸-۴ توزیع درصد درآمد خانواده کاربران اینترنتی ۹۸
- جدول ۲۹-۴ آماره‌های مقیاس اعتقادی ۹۹
- جدول ۳۰-۴ آماره‌های مقیاس دانش دینی ۱۰۰
- جدول ۳۱-۴ آماره‌های مقیاس تجربه دینی ۱۰۰
- جدول ۳۲-۴ آماره‌های مقیاس محرمات دینی ۱۰۰
- جدول ۳۳-۴ آماره‌های مقیاس مناسکی و عبادی ۱۰۱
- جدول ۳۴-۴ آماره‌های مقیاس پیامدی ۱۰۱
- جدول ۳۵-۴ ترتیب نمرات میانگین پاسخگویان در مقیاس‌های دینداری ۱۰۲
- جدول ۳۶-۴ رابطه مقیاس دانش دینی با متغیرهای زمینه‌ای ۱۰۳
- جدول ۳۷-۴ رابطه مقیاس محرمات دینی با متغیرهای زمینه‌ای ۱۰۴
- جدول ۳۸-۴ رابطه مقیاس تجربه دینی با متغیرهای زمینه‌ای ۱۰۵
- جدول ۳۹-۴ رابطه مقیاس اعتقاد دینی با وضع درآمد ۱۰۶
- جدول ۴۰-۴ رابطه مقیاس مناسکی و عبادی با متغیرهای زمینه‌ای ۱۰۷
- جدول ۴۱-۴ رابطه مقیاس پیامدی با متغیرهای زمینه‌ای ۱۰۸
- جدول ۴۲-۴ دسته‌بندی نمره کل دینداری پاسخگویان ۱۰۸
- جدول ۴۳-۴ رابطه درآمد با نمره کل دینداری ۱۱۱

فصل اول: کلیات

مقدمه:

با اینکه محل رشد و نمو نظریات و تفکرات جامعه‌شناسی در اروپا بود اما برای ورود جامعه‌شناسی به محافل آکادمیک و دانشگاهی در با مشکل و مساله مواجه بود برخلاف اروپا در آمریکا این اتفاق راحت تر صورت گرفت؛ ابتدا واحدی تحت عنوان مسائل اجتماعی در دانشگاه ابرلین در سال ۱۸۵۸ تدریس می شد و ویلیام گراهام سامنر واحد علوم اجتماعی را در دانشگاه ییل در سال ۱۸۷۳ تدریس می کرد و در سالهای ۱۸۸۰ واحدی به جامعه‌شناسی اختصاص یافت و اولین بخش جامعه‌شناسی در سال ۱۸۸۹ تاسیس شد در سال ۱۸۹۲ آلبیون اسمال^۱ در شیکاگو جامعه‌شناسی را تاسیس کرد (ریترز ۱۳۷۴:۱۳۷۳)

در اروپا نیز دورکهایم نخستین جامعه‌شناس دانشگاهی کشور فرانسه (کوزر: ۱۳۷۶) پشروترین فرد برای تاسیس این رشته در دانشگاه بود از همان ابتدای شکل‌گیری جامعه‌شناسی توجه به دین در نزد علمای این علم مطرح بوده است. وبر با کتاب «اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری» دورکهایم با کتاب «صور ابتدایی حیات دینی»... اگر چه در ابتدای قرن بیستم این کتابها منتشر شدند اما جامعه‌شناسی دین به عنوان یکی از زیر شاخه‌های تخصصی دانش جامعه‌شناسی شکل نگرفته بود در برخی از روایت‌ها دهه ۴۰ و ۵۰ جامعه‌شناسی دین به عنوان یک حوزه تخصصی رسمیت یافته است؛ مک گوئر^۲ (۱۹۸۱) در این باره می‌گوید نوسانات و تغییرات گسترده در نرخ‌های عضویت و حضور کلیسایی همراه با افزایش ادعاها و مطالبات رهبران و نهادهای دینی در این زمان نظر جامعه‌شناسان را به سوی دین جلب کرد و آنان را به انجام برخی مطالعات میدانی در باره موقعیت کلیسا و تغییرات دینداری راجع کرد البته مک گوئر نقطه عطف جامعه‌شناسی دین را دهه ۶۰ می‌داند؛ زیرا سه محدودیت در راه خود را از میان برد مطالعات «میدانی» بوسیله بنیانهای نظری و تئوریک تقویت شد به غیر از دین «غربی - مسیحی» به سایر ادیان نیز توجه شد همچنین دین را فراتر از بعد «تهادی» در نظر گرفتند (شجاعی زندالف، ۷: ۱۳۸۰)

شجاعی زندالف (۱۳۸۰ الف) برای پذیرفته شدن یک رشته علمی و آکادمیک دو پیش شرط قائل است اولاً ضرورت عینی و بیرونی یک رشته تکوین خود آگاهی در میان متخصصان آن علم ثانياً اتفاقات مکملی مانند راهیابی آن رشته به فهرست دروس دانشگاهی، شکل‌گیری نشریات تخصصی، مراکز پژوهشی، همایشهای ادواری، انتشار کتب... (همان ۸۰) این دو شرط عملاً برای رشته جامعه‌شناسی دین در نیمه دوم قرن بیستم رخ داده است.

در مطالعه دین با پیچیده گیهای خاصی مواجه می‌شویم تعریف دین در حوزه‌های دین پژوهی مختلف مانند کلام، تاریخ، مردم‌شناسی، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، فلسفه و... متفاوت است دین گاهی اوقات با واژه‌هایی مانند مکتب، ایمان، شریعت، اخلاق، مذهب، الهیات، ماورا الطبیعه، تقدس... مترادف می‌شود از دین می‌توان تعریف حداکثری داد یا تعریف حداقلی. می‌توان به دین بر اساس رهیافت‌های مختلف نگریست. تحویل

1 Albion small

2 McGuare